

Електронний журнал «Ефективна економіка» включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Категорія «Б», Наказ Міністерства освіти і науки України № 975 від 11.07.2019). Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292. Ефективна економіка. 2025. № 11.

DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2105.2025.11.10>

УДК 336.02; 336.645: 502.35; 502.45

О. О. Веклич,

д. е. н., професор, головний науковий співробітник Центру з питань зміни клімату та сталого природокористування, Державна наукова установа

«Інститут екологічного відновлення та розвитку України»

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4566-8701>

**АНАЛІТИЧНЕ ОЦІНЮВАННЯ ФІНАНСОВОГО МЕХАНІЗМУ
ЗБЕРЕЖЕННЯ БІОРІЗНОМАНІТТЯ В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ
СТАНДАРТІВ ГЛОБАЛЬНОЇ ПРОГРАМИ ПРООН «ІНІЦІАТИВА
ФІНАНСУВАННЯ БІОРІЗНОМАНІТТЯ» (БІОФІН)**

O. Veklych,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Chief Scientist, The Center for Climate Change and Sustainable Natural Resource Management, State Scientific Institution “Institute of Ecological Renovation and Development of Ukraine”

**ANALYTICAL ASSESSMENT OF THE FINANCIAL MECHANISM FOR
BIODIVERSITY CONSERVATION IN UKRAINE IN THE CONTEXT OF
THE STANDARDS OF THE UNDP GLOBAL PROGRAMME
“BIODIVERSITY FINANCING INITIATIVE” (BIOFIN)**

Розуміння світовою спільнотою необхідності залучення потужних фінансових потоків для реалізації цілей та завдань з протидії втрати

біорізноманіття, прописаних в Куньмінсько-Монреальській Глобальній Рамковій програмі в сфері біорізноманіття, підписантом якої є і Україна, актуалізує опрацювання засобів, механізмів, інструментів, шляхів фінансового забезпечення збереження біорізноманіття та охорони природних територій. Спираючись на відповідні фундаментальні офіційні документи світового значення та керуючись тематично відповідними положеннями і прописами вітчизняної нормативно-правової бази, у статті вперше у науковому просторі здійснене аналітичне оцінювання реального стану сучасного фінансового механізму збереження біорізноманіття та охорони природних територій України, представлена його детальна функціонально-структурна характеристика в контексті вимог і стандартів Глобальної програми ПРООН «Ініціатива фінансування біорізноманіття» (БІОФІН). У такий спосіб сформовано та розкрито теоретико-методологічне підґрунтя потенціалу нарощення фінансових потоків і ресурсів для фінансування заходів протидії чинникам втрати біорізноманіття в Україні.

The global community's understanding of the need to attract significant financial flows to achieve the goals and objectives of combating biodiversity loss, as set out in the Kunming-Montreal Global Biodiversity Framework, to which Ukraine is a signatory, has prompted the development of means, mechanisms, instruments, and ways to financially support biodiversity conservation and the protection of natural areas. Based on relevant fundamental official documents of global significance and guided by thematically relevant provisions and regulations of the domestic regulatory framework, this article is the first in the scientific community to provide an analytical assessment of the current state of the financial mechanism for biodiversity conservation and protection of natural areas in Ukraine, presenting its detailed functional and structural characteristics in the context of the requirements and standards of the UNDP Global Program “Biodiversity Finance Initiative” (BIOFIN).

Summarizing the final results of the analytical and research search and systematization of the range of financial mechanisms/instruments related to biodiversity conservation operating in Ukraine in the context of the BIOFIN Global Taxonomy, the following is emphasized.

First. In the existing national financial mechanism for biodiversity conservation and protection of natural areas, the group of fiscal measures, i.e., a group of coercive, administrative levers/levers that to a certain extent influence the factors of biodiversity loss, as they form the revenue part of the biodiversity financing mechanism (“green budgeting”). At the same time, the market-based group of these financial mechanisms/instruments is underdeveloped, revealing significant untapped potential for increasing financial flows and resources for the conservation and sustainable use of biodiversity.

Second. In terms of its structural composition, the Ukrainian financial mechanism for biodiversity conservation and protection of natural areas is almost half identical to the global taxonomy of its mechanisms/instruments, covering 18 of the 44 items identified by BIOFIN and recommended for use in national financial policies. Therefore, it is obvious, first of all, that the domestic financial mechanism for biodiversity conservation and protection of natural areas is underdeveloped, especially in terms of its market types, which have a more stimulating effect on the implementation of environmental goals in the economic interests of business entities than fiscal types, and in fact in the absence of a preferential taxation system, but also, secondly, the existence of a powerful reserve of numerous mechanisms/instruments to increase its effectiveness, which have not yet been involved in intensifying efforts to ensure the full integration of biodiversity and its values into policy, regulation, planning and development processes at all levels of government and in all sectors.

The development and improvement of the financial mechanism for biodiversity conservation and protection of natural areas in Ukraine in the context of BIOFIN requirements and standards has been intensified, gradually harmonizing all relevant public and private measures, as well as fiscal and

financial flows with the goals of biodiversity conservation in accordance with the tasks of the Kunming-Montreal Global Framework for Biodiversity Conservation until 2030, will undoubtedly contribute to the mobilization and increase of financial resources for the implementation of nature conservation measures and the improvement of the efficiency of sustainable use of biodiversity.

Ключові слова: *фінансовий механізм збереження біорізноманіття, витрати на збереження біорізноманіття та охорону природних територій України; Куньмінсько-Монреальська Глобальна Рамкова програма в сфері біорізноманіття; БІОФІН; фінансові рішення; глобальна таксономія.*

Keywords: *financial mechanism for biodiversity conservation, expenditures on biodiversity conservation and protection of natural areas in Ukraine; Kunming-Montreal Global Framework for Biodiversity; BIOFIN; financial solutions; global taxonomy.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Світова практика господарювання засвідчує очевидність того, що біорізноманіття становить величезну цінність для людства, забезпечуючи умови життєдіяльності та продовольчу безпеку. Наприклад, близько 350 мільйонів людей залежать від споживання лісових благ для свого існування та доходу [1, с. 2], а екосистемні послуги та інші неринкові товари становлять приблизно від 50% до 90% від загального джерела життєдіяльності бідних сільських і лісових домогосподарств [2, с. 2]. За даними World Bank Group, ліси виробляють понад 5000 видів деревної продукції, генеруюючи щорічну валову додану вартість трохи більше 600 мільярдів доларів США, що становить близько 1% світового ВВП (у деяких країнах цей внесок набагато вищий, сягаючи, наприклад, 6% ВВП у Камеруні) [3].

Проте нинішні глобальні тенденції в царині біорізноманіття свідчать про швидку втрату і площі, і якості природних екосистем. Очевидною є

висока вартість суспільної неактивної діяльності щодо втрати біорізноманіття. Наприклад, у період з 1997 по 2011 рік світ щорічно втрачав приблизно 4-20 трильйонів доларів в екосистемних послугах через зміни ґрунтового покриву та 6-11 трильйонів доларів через деградацію земель [4, с. 11]. А в Україні зміна природних і напівприродних земель та відповідна втрата їх природної та напівприродної рослинності упродовж 2000-2020 років становила 6,5% [5, с. 23].

Доречно нагадати, що в 2022 році представниками 196 країн світу, включаючи Україну, було підписано Куньмінсько-Монреальську Глобальну Рамкову програму в сфері біорізноманіття, яка зобов'язує світ зупинити та подолати втрату біорізноманіття на 30% до 2030 року. Очевидно, що для подолання втрат біорізноманіття та відновлення екосистем потрібні значні державні й приватні інвестиції на національному та міжнародному рівнях. А це об'єктивно вимагатиме, по-перше, максимально ефективне використання всіх відповідних програм з охорони і відновлення природного середовища, по-друге, збільшення осягів фінансування сфери збереження біологічного різноманіття, по-третє, віднаходження та активацію нових джерел фінансових потоків на цілі збереження біорізноманіття та охорони природних територій, по-четверте, безумовне посилення дієвості чинних механізмів/інструментів фінансування таких цілей або імплементацію нових ефективних економічних інструментів в систему екологічного регулювання.

Таким чином, для прогресу в фінансовій політиці збереження біорізноманіття та охорони природних територій України важливо продумане та ґрунтовне опрацювання засобів, механізмів, інструментів, шляхів досягнення кожної з цілей та завдань Куньмінсько-Монреальської Глобальної Рамкової програми в сфері біорізноманіття, що, своєю чергою, потребує надалі почергового аналітичного препарування діючого нині комплексу фінансового механізму збереження біорізноманіття та охорони природних територій та пошуку ще не задіяних джерел фінансування заходів протидії чинникам втрати біорізноманіття.

Зважаючи на це, надзвичайно актуалізується аналітичне оцінювання реального стану функціонування сучасного фінансового механізму збереження біорізноманіття та охорони природних територій України під кутом відповідності до вимог цілей та завдань Куньмінсько-Монреальської Глобальної Рамкової програми в сфері біорізноманіття, логіка послідовного розкриття якого зумовлює репрезентацію цього механізму як цілісного функціонального комплексу систематизованого набору фінансових інструментів (важелів), що керують економічною поведінкою суб'єктів господарювання, спонукаючи та спрямовуючи їх на здійснення екологоконструктивних і природозберігаючих заходів для зменшення або усунення навантаження на біорізноманіття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У фаховій зарубіжній літературі накопичений величезний масив розробок щодо проблематики фінансування біорізноманіття, джерел грошових надходжень на цілі зупинення та зворотний розвиток втрати біорізноманіття (наприклад, праці A.Cruz-Trinidad, T.Cumming, M.Bellot, H.Barois, A.Seidl, O. van den Heuvel, A.L.Orozco, M.Arlaud, E.Bortolotti, R.Fischer, G.Gupta, P.Lanfranco, B.Mweemba, A.Shalakhanova, M.Paxton), які, своєю чергою, спираються на фундаментальні офіційні документи світового значення – Конвенцію про біологічне різноманіття, Куньмінсько-Монреальську глобальну рамкову програми збереження біорізноманіття до 2030 року, Європейський зелений курс, а також тематично відповідні документи Світового банку, ОЕСР, ЮНЕП, інших організацій та установ міжнародного і національного рівнів.

Окремо варто виділити базові позиції та узагальнені прописи щодо теоретичних, методологічних, методичних засад фінансового забезпечення справи збереження біорізноманіття та використання економічних інструментів для підтримки сталого управління біорізноманіттям, а також практичні рекомендації щодо напрямів інституціональних змін, необхідних для зменшення поточного дефіциту фінансування біорізноманіття, які містяться в так званих Робочих книгах фахівців Глобальної Ініціативи

Фінансування Біорізноманіття (БІОФІН) ПРООН «The BIOFIN Workbook 2018: Finance for Nature» і «The BIOFIN Workbook 2024: Finance for Nature». Ці Робочі книги розроблено на основі матеріалів та досвіду, отриманого від реалізації засад БІОФІНу в 41 країні: Аргентині, Белізі, Бразилії, Ботсвані, Бутані, Камбоджі, Чилі, Китаї, Колумбії, Коста-Риці, Кубі, Еквадорі, Єгипті, Фіджі, Габоні, Грузії, Гватемалі, Індії, Індонезії, Казахстані, Киргизстані, Мадагаскарі, Малаві, Малайзії, Мексиці, Монголії, Мозамбіку, Непалі, Нігері, Перу, Філіппінах, Руанді, Сейшельських островах, Південній Африці, Шрі-Ланці, Танзанії, Таїланді, Уганді, Узбекистані, В'єтнамі та Замбії. Важливою складовою настанов і рекомендацій цих Робочих книг є позиції Каталогу фінансових рішень БІОФІНу (BIOFIN Catalogue of Finance Solutions), загальний комплекс яких відомий ще під назвою "Глобальна таксономія/систематизація" (Global Taxonomy), котрий онлайн надає повний спектр діючих в країнах світу фінансових механізмів/інструментів стимулювання фінансових потоків на цілі збереження біорізноманіття.

На противагу, у вітчизняних фахових джерелах дотепер фіксується відсутність розробок щодо комплексу фінансового механізму збереження біорізноманіття та охорони природних територій України як цілісного формування, його структурних складових, особливостей функціонування тощо, попри наявність науково значущих публікацій, дотичних до даної тематики, зокрема наприклад, по організаційно-економічному механізмі збереження біорізноманіття України у контексті сталого розвитку (праці А.Якимчук), фінансового механізму природокористування (О.Лабенко), регіонального управління в сфері фінансового забезпечення охорони навколишнього природного середовища (І.Скороход, В.Кухарик, А.Бояр, І.Кицюк, Л.Горбач).

Тому надалі викладений матеріал, що узагальнює результати авторського аналітичного оцінювання реального стану функціонування сучасного фінансового механізму збереження біорізноманіття та охорони природних територій України, вперше у науковому просторі надає

функціонально-структурну характеристику комплексу фінансового механізму збереження біорізноманіття та охорони природних територій України в контексті вимог і стандартів відповідної таксономії/систематизації Глобальної Ініціативи Фінансування Біорізноманіття (БІОФІН) ПРООН. Інформаційним підґрунтям проведеного дослідження слугували також тематично відповідні положення та прописи вітчизняної чинної нормативно-законодавчої бази, а також опрацьовані дані з офіційних вебсайтів установ національного та міжнародного рівнів.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є аналітичне оцінювання та репрезентація наявного спектру фінансових механізмів/інструментів збереження біорізноманіття та охорони природних територій України в контексті їх відповідності глобальній таксономії БІОФІНу.

Виклад основного матеріалу дослідження. В Україні сформована певна система фінансування сфери збереження біорізноманіття та охорони природних територій як складова загальної системи фінансування природоохоронної діяльності. Чинним екологічним законодавством встановлено безпосередній зв'язок між виконанням природоохоронних заходів та обсягами і джерелами їх фінансування. Фінансування природоохоронних заходів, включаючи витрати на збереження біорізноманіття та охорону природних територій, визначається Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища», Бюджетним кодексом України, Законами України про Державний бюджет на поточні роки, рішеннями місцевих рад щодо відповідних бюджетів.

Основним економічним інструментом фінансування сфери збереження біорізноманіття визначено “витрати на збереження біорізноманіття та охорону природних територій України” [6, с. 20], тобто по суті “будь-які витрати, мета яких полягає в тому, щоб справити позитивний вплив, зменшити або усунути навантаження на біорізноманіття” [2, с. 72]. Прикметно, що витрати на збереження біорізноманіття та охорону природних

територій як складова загальних витрат на охорону навколишнього природного середовища в Україні лише починаючи з 2021 року офіційно виокремлені в загальних витратах на охорону навколишнього природного середовища та сумарно статистично репрезентується чотирма видами витрат, спрямованими зокрема: 1) на захист і відновлення чисельності видів тваринного, рослинного світу, збереження середовища їх існування; 2) на збереження природних і ландшафтних об'єктів, створення, збереження територій і об'єктів природно-заповідних фондів; 3) на моніторинг, лабораторні дослідження; 4) на отримання дозвільної документації та інші заходи [6]. Тож до 2021 року кошти на фінансування цих напрямів збереження біорізноманіття, так би мовити, “розчинялись” у загальній статистичній репрезентації витрат на охорону навколишнього природного середовища як загального показника обсягів капітальних інвестицій та поточних витрат, спрямованих на запобігання та зниження рівня забруднення навколишнього природного середовища за звітний рік, спричиняючи проблематичність ефективності і моніторингу стану біорізноманіття, і заходів по його збереженню.

Згідно з чинним законодавством України джерелами фінансування природоохоронних заходів, включаючи витрати на збереження біорізноманіття та охорону природних територій, є власні кошти підприємств і організацій, кредити банків і позики; кошти Державного та місцевого бюджетів; міжнародні фонди та невідплатна міжнародна допомога. Тут доречно наголосити, що впродовж десятиріч усталеною державною практикою є брак фінансування взагалі сфери охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів, яка звично фінансується за остаточним принципом. Більше того. За період 2018-2023 роки частка загальних витрат на охорону навколишнього природного середовища у ВВП скоротилась у 1,68 рази при зростанні номінального ВВП майже вдвічі (в 1,82 рази), як показують проведені розрахунки (табл. 1).

Таблиця 1. Порівняльна таблиця обсягів валового внутрішнього продукту та загальних витрат на охорону навколишнього природного середовища, в тому числі на збереження біорізноманіття та охорону природних територій України (в абсолютному та відносному значенні), 2018–2023 рр.*

Роки	Номінальний валовий внутрішній продукт, (млн. грн.)	Загальні витрати на охорону навколишнього природного середовища (млн. грн.)	Обсяги загальних витрат на збереження біорізноманіття та охорону природних територій (млн. грн.)	Частка загальних витрат на охорону навколишнього природного середовища у ВВП (%)	Частка витрат на збереження біорізноманіття та охорону природних територій у ВВП (%)
2018	3 558 706	34 392	871	0,00966	0,00024
2019	3 974 564	43 736	1 171	0,01100	0,00029
2020	4 194 102	41 332	1 339	0,00985	0,00032
2021	5 459 574	44 805	2 243	0,00821	0,00041
2022	5 191 028	30 573	1 192	0,00589	0,00023
2023	6 537 825	37 598	1 298	0,00575	0,00020

*Джерело: складено та розраховано за даними Міністерства фінансів України (<https://index.minfin.com.ua/ua/economy/gdp/>), а також даними Державної служби статистики (www.ukrstat.gov.ua, розділ "Статистична інформація"/"Економічна статистика"/"Навколишнє природне середовище"/"Витрати на охорону навколишнього природного середовища").

Очевидно постає питання щодо нарощення та збільшення фінансових ресурсів для впровадження заходів охорони, збереження та відтворення біорізноманіття. Слід зазначити, що чималий потенціал для нарощення фінансування на пряму збереження біорізноманіття та охорона природних територій України міститься у вдосконаленні структури національного фінансового механізму сфери збереження, відтворення та невиснажливого використання біорізноманіття. Таким потенціалом характеризується, з одного боку, вагомо переважаюча у спектрі його структурних складових група фіскальних інструментів із слабкою реалізацією їх мотиваційної функції щодо стимулювання суб'єктів господарювання до здійснення природозберігаючих і екологічно орієнтованих заходів. Також практично відсутня дієва система пільгового оподаткування, спрямована на заохочення невиснажливого використання біорізноманіття, а чинна система штрафів за порушення законодавства у сфері охорони навколишнього природного

середовища має переважно фінансовий характер і не виконує стимулюючої ролі.

З іншого боку, додатковим резервом для нарощення фінансових потоків і ресурсів сфери збереження, відтворення та невиснажливого використання біорізноманіття виступають малорозвинені або взагалі не впроваджені ринкові фінансові механізми та інструменти охорони та збереження біорізноманіття (в тому числі платежі за екосистемні послуги). Такі механізми та інструменти, порівняно з фінансовими інструментами, мають вищий потенціал щодо стимулювання інтеграції екологічних цілей у систему економічних інтересів суб'єктів господарювання, що підтверджується досвідом їх використання в країнах-членах ОЕСР. Наприклад, за офіційними даними станом на 2024 рік у 28 країнах запроваджено 51 схема платежів за екосистемні послуги, а в 9 країнах – 17 програм компенсації біорізноманіття [7], що довели та продемонстрували свою еколого-економічну ефективність як дієві мотиватори до збереження біорізноманіття господарюючими суб'єктами.

Тож для розкриття потенціалу діючих і мобілізації перспективних джерел фінансування сфери збереження, відтворення та невиснажливого використання біорізноманіття логічним кроком постає аналітична репрезентація наявного спектру фінансових механізмів/інструментів збереження біорізноманіття та охорони природних територій України. Своєю чергою, для розкриття діючих в Україні фінансових механізмів збереження біорізноманіття та охорони природних територій доцільно, на мій погляд, по-перше, провести їх структуризацію під кутом зору архітектури загальносвітового фінансового механізму, пов'язаного із збереженням біорізноманіття, детально представленого в документах БІОФІНу [2; 1]. По-друге, паралельно здійснити ситуативний пошук існуючих фінансових механізмів/інструментів збереження біорізноманіття та охорони природних територій України, одночасно спираючись на чинну вітчизняну нормативно-законодавчу базу та керуючись критерієм відповідності цих

механізмів/інструментів глобальній таксономії БІОФІНу [8]. В такий спосіб, тобто дотримуючись наведеної алгоритмізації розкриття існуючих фінансових механізмів/інструментів збереження біорізноманіття та охорони природних територій України, і окреслюється їх наявний спектр.

Наразі проведеним дослідженням виявлено, що діючі в Україні такі фінансові механізми/інструменти слушно визначити як функціональний комплекс, що структурно складається з двох груп – фіскальних і ринкових їх видів. Почергово проведений аналітично-дослідницький пошук та систематизація діючої в Україні кожної з цих груп надали змогу отримати результативні висновки практичної значущості.

Отже, щодо групи *фіскальних* фінансових механізмів/інструментів, пов'язаних із збереженням біорізноманіття, слід зазначити таке.

Перше. В Україні сформована досить розвинута система цих механізмів, яка всебічно охоплює різні сторони сфери господарського природокористування та природоохоронної діяльності щодо біорізноманіття та природних територій. Ця система, базуючись на чинній нормативно-законодавчій основі, регламентує та комплексно регулює економічні відносини щодо розподілу, перерозподілу, контролю фінансових ресурсів, а також створення, мобілізацію децентралізованих і централізованих грошових доходів, фондів, інших фінансових потоків у цій сфері.

Друге. За своїм структурним складом система фіскальних фінансових механізмів/інструментів, пов'язаних із збереженням біорізноманіття, є більш ніж наполовину ідентичною глобальній таксономії таких фіскальних механізмів/інструментів загальносвітового фінансового механізму, пов'язаного із збереженням біорізноманіття, охоплюючи 13 позицій із існуючих 23, які визначені БІОФІНом і рекомендовані до застосування в національних фінансових політиках. При цьому слід зазначити, що в українській системі цих механізмів розглянуті їх позиції, своєю чергою, сумарно складаються із 44 притаманних їм податкових (платежів до державного та місцевих бюджетів) і неподаткових інструментів реалізації

відповідних фіскальних завдань. Тож саме завдяки застосуванню представлених законодавчо встановлених фіскальних інструментів конкретизується виконання відповідного того чи іншого фінансового зобов'язання в сфері господарського природокористування та збереження біорізноманіття й охорони природних територій України.

Третє. Репрезентовані інструменти по видам фіскальних фінансових механізмів, пов'язаних із збереженням біорізноманіття в Україні, є по суті сукупністю інструментів, які визначають дієвість доходної частини вітчизняного чинного механізму фінансування біорізноманіття, котре потребує проведення власного спеціального дослідження, що, до речі, рекомендується і методологічними настановами Робочих книг БІОФІНу (підрозділи 3.4 у «The BIOFIN Workbook 2018: Finance for Nature» і «The BIOFIN Workbook 2024: Finance for Nature») [2; 1]. У цьому контексті доцільним, на мою думку, було би проведення грошового оцінювання щорічної загальної суми доходів від податкових і неподаткових платежів у сфері господарського природокористування та збереження біорізноманіття й охорони природних територій України за певний період, а також порівняння її із сумою видатків на фінансування біорізноманіття за цей же період. Опрацювання таких позицій надало би змогу точніше визначити і екологічну, і економічну ефективність функціонування діючих фіскальних інструментів збереження біорізноманіття та охорони природних територій України.

Четверте. З огляду на те, що ще 10 позицій глобальній таксономії фіскальних фінансових механізмів/інструментів, пов'язаних із збереженням біорізноманіття, є неактивованими в українській системі цих механізмів, то слушним видається висновок щодо наявності потужного фіскального резерву для удосконалення вітчизняної фінансової політики у сфері збереження біорізноманіття й охорони природних територій та нарощення потенціалу доходної частини вітчизняного чинного механізму фінансування біорізноманіття.

П'яте. Проведеним науковим пошуком податкових пільг, орієнтованих

на стимулювання сталого користування компонентів біорозмаїття, серед фіскальних фінансових механізмів, пов'язаних із збереженням біорізноманіття в Україні, виявлено тільки таку одну прямої дії, а саме: звільнення від оподаткування земельним податком земельні ділянки сільськогосподарських підприємств усіх форм власності та фермерських (селянських) господарств, зайняті молодими садами, ягідниками та виноградниками до вступу їх у пору плодоношення, а також гібридними насадженнями, генофондовими колекціями та розсадниками багаторічних плодових насаджень (стаття 283 Податкового кодексу України). Таким чином зафіксована абсолютно незадовільна ситуація з наявністю податкових пільг, які здатні посилювати економічну заінтересованість і мотивацію господарюючих суб'єктів-природокористувачів до запровадження заходів щодо збереження біорізноманіття у їх діяльності.

А яка ситуація склалася з *ринковими* фінансовими механізмами/інструментами, пов'язаних із збереженням біорізноманіття в Україні?

Уявлення щодо їх видів, діючих у нинішньому економічному механізмі екологічного регулювання, надає їх виявлення та презентація у таблиці 2 з наступним аналізом даних. Тож, керуючись, з одного боку, чинною вітчизняною нормативно-законодавчою базою, а з іншого – критерієм їх відповідності глобальній таксономії ринкових фінансових механізмів/інструментів, пов'язаних із збереженням біорізноманіття, проведемо структуровану класифікацію діючих видів ринкових фінансових механізмів/інструментів, пов'язаних із збереженням біорізноманіття та охороною природних територій в Україні, та окреслимо їх наявний спектр.

**Таблиця 2. Структурована класифікація видів існуючих
ринкових фінансових механізмів/інструментів, пов'язаних із
збереженням біорізноманіття та охороною природних територій в
Україні, відповідно до Глобальної таксономії БІОФІНу**

Номер за порядком (позиція), адекватна позиції ринкових фінансових механізмів/інструментів Глобальної таксономії БІОФІНу	Існуючі механізми/інструменти	Регулюючий нормативно-правовий акт	Види ідентичних ринкових фінансових механізмів/інструментів Глобальної таксономії БІОФІНу, пов'язаних із збереженням біорізноманіття
7	Фонд підтримки підприємництва та інновацій: - український Фонд стартапів (офіційна назва – Фонд розвитку інновацій; розпочав роботу з 2019 р.). Серед цільових секторів грантової підтримки є сектор «енергетика та екологія»; - Фонд розвитку підприємництва	Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про утворення Фонду розвитку інновацій» від 07 листопада 2018 р. № 895-р.; Розпорядження Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг від 15.10.2004 № 2536	Enterprise challenge and innovation funds
9	«Зелені» банки («зелений» банкінг): екологічного орієнтований фінансовий підхід у банківській діяльності. Він є сучасним підходом у фінансовому секторі, що ґрунтується на екологічно орієнтованих принципах ведення банківської діяльності, що передбачає застосування технологій і продуктів, які спрямовані на збереження ресурсів та мінімізацію негативного впливу на довкілля. Основна мета «зеленої» банківської діяльності – стимулювання екологічно відповідальних проєктів, що підтримують сталий розвиток на основі екологічно та соціально відповідального фінансування.	«Кодекс корпоративного управління: ключові вимоги і рекомендації». Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку; прийнято від 12.03.2020 р. №118, підрозділ 2.6 “Сталий розвиток”	Green banks

Продовження таблиці 2.

Номер за порядком (позиція), адекватна позиції ринкових фінансових механізмів/інструментів Глобальної таксономії БІОФІНу	Існуючі механізми/інструменти	Регулюючий нормативно-правовий акт	Види ідентичних ринкових фінансових механізмів/інструментів Глобальної таксономії БІОФІНу, пов'язаних із збереженням біорізноманіття
10	«Зелені» облігації: українським законодавством встановлено, що зелені облігації – “це облігації, проспект (рішення про емісію, а для державних облігацій України – умови розміщення) яких передбачає (передбачають) використання залучених коштів виключно на фінансування реалізації проекту екологічного спрямування або окремого його етапу. При цьому проектом екологічного спрямування є проект у сфері альтернативної енергетики, енергоефективності, мінімізації утворення, утилізації та переробки відходів, впровадження екологічно чистого транспорту, органічного землеробства, збереження флори і фауни, водних і земельних ресурсів, адаптації до змін клімату, інший проект, спрямований на захист навколишнього природного середовища, впровадження екологічних стандартів, скорочення викидів забруднюючих речовин у навколишнє природне середовище”. (Примітка: в Україні уже є успішні приклади випуску "зелених" облігацій, зокрема: у 2023 р. НЕК "Укренерго" випустило «зелених» облігацій на суму 825 млн доларів, а у листопаді 2024 р, попри воєнний стан, здійснило першу виплату відсотків на 28,4 млн доларів за цими цінними паперами).	Закон України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки» у редакції Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення залучення інвестицій та запровадження нових фінансових інструментів» від 19.06.2020 №738-IX, стаття 11.1.5, стаття 18; рішення Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку «Рекомендації щодо реалізації або фінансування проєктів екологічного спрямування шляхом емісії зелених облігацій» від 07.08.2021 р. №493; розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції запровадження та розвитку ринку зелених облігацій в Україні» від 23 лютого 2022 р. № 175-р.	Green bonds

Продовження таблиці 2.

Номер за порядком (позиція), адекватна позиції ринкових фінансових механізмів/інструментів Глобальної таксономії БІОФІНу	Існуючі механізми/інструменти	Регулюючий нормативно-правовий акт	Види ідентичних ринкових фінансових механізмів/інструментів Глобальної таксономії БІОФІНу, пов'язаних із збереженням біорізноманіття
11	«Зелене» кредитування – це будь-який вид позики, який фінансує або рефінансує «зелений» проєкт. (Примітка: наприклад, АТ «Прокредитбанк» фінансує інвестиції, що мають чистий позитивний вплив на довкілля, за допомогою «зелених» кредитів, причому станом на 2020 рік частка «зелених» кредитів складала 18,8% від загального кредитного портфелю банку; АТ «Ощадбанк» пропонує споживчий кредит “Зелена енергія” на придбання обладнання та супутніх матеріалів, що забезпечують вироблення «зеленої» енергії (переробку сонячної, вітрової, теплової, водяної енергії та/або енергії внаслідок обробки біомас в електричну) та їх встановлення, монтаж та запуск в експлуатацію; АТ «Укргазбанк» пропонує кредити на придбання сонячних електростанцій і теплових насосів в рамках програм зеленого кредитування; АТ «Райффайзен банк Аваль» – беззаставні кредити на сонячні панелі для бізнесу та інші технології енергонезалежності та енергоефективності; АТ «ПроКредит Банк», АТ «Укрексімбанк» і АТ Банк «Львів» зосереджують свої зусилля на кількох ключових напрямках «зеленого» фінансування в контексті засад сталого розвитку).	«Кодекс корпоративного управління: ключові вимоги і рекомендації». Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку; прийнято від 12.03.2020 р. №118, підрозділ 2.6 “Сталий розвиток”; Наказ національний органу стандартизації Державного підприємства “Український науково-дослідний і навчальний центр проблем стандартизації, сертифікації та якості” (ДП “УкрНДНЦ”) «Про прийняття нормативних документів України, гармонізованих з міжнародними та європейськими нормативними документами, та скасування нормативних документів України» від 21.12.2015 № 203, документ “ДСТУ ISO 14001:2015 Системи екологічного управління. Вимоги та настанови щодо застосування (ISO 14001:2015, IDT)”	Green lending

Продовження таблиці 2.

Номер за порядком (позиція), адекватна позиції ринкових фінансових механізмів/інструментів Глобальної таксономії БІОФІНу	Існуючі механізми/інструменти	Регулюючий нормативно-правовий акт	Види ідентичних ринкових фінансових механізмів/інструментів Глобальної таксономії БІОФІНу, пов'язаних із збереженням біорізноманіття
14	Стандарти сталого розвитку та сертифікація (добровільна), в тому числі: ДСТУ ISO 14001:2015 “Системи екологічного управління”; ДСТУ ISO 14004:2016 “Системи екологічного управління. Загальні настанови щодо запровадження (ISO 14004:2016, IDT)”; ДСТУ ISO 14024 “Екологічні маркування та декларації. Екологічні самодекларації” (примітка: яким охоплюються ДСТУ ISO 14024:2002 “Екологічні маркування та декларації. Екологічне маркування типу I” і ДСТУ ISO 14021:2016 “Екологічні маркування та декларації. Екологічні самодекларації. Екологічне маркування типу II”); ДСТУ ISO 14031:2016 “Екологічне управління. Оцінювання екологічної дієвості. Настанови (ISO 14031:2013, IDT)”; ДСТУ ISO 14026:2018 “Екологічні маркування та декларації. Принципи, вимоги та настанови стосовно обмінювання інформацією щодо впливу діяльності людини на довкілля (ISO 14026:2017, IDT)”	Закон України «Про стандартизацію» від 05.06.2014 року No 1315-VII, редакція від 09.06.2022, стаття 16.2; відповідні накази національного органу стандартизації Державного підприємства “Український науково-дослідний і навчальний центр проблем стандартизації, сертифікації та якості” (ДП “УкрНДНЦ”), а саме: «Про прийняття нормативних документів України, гармонізованих з міжнародними та європейськими нормативними документами, та скасування нормативних документів України» від 21.12.2015 № 203; «Про прийняття національних нормативних документів, гармонізованих з європейськими нормативними документами, та скасування національних нормативних документів, змін до національних нормативних документів» від 13.12.2016 № 426; «Про прийняття та скасування національних стандартів» від 18.12.2018 № 500	Sustainability standards and certification – voluntary

Джерело: складено за тематично відповідними документами чинної нормативно-правової бази, розміщеними на сайтах Верховної ради України, профільних міністерств, Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, національний органу стандартизації ДП «УкрНДНЦ», а також даними із сайтів банківських установ; структуровано відповідно до: BIOFIN Catalogue of Finance Solutions. URL: <https://www.biofin.org/finance-solutions>.

Підсумовуючи представлені в табл. 2 результати аналітично-дослідницького пошуку та систематизації діючих в Україні ринкових фінансових механізмів/інструментів, пов'язаних із збереженням біорізноманіття, слід зазначити таке.

Перше. В Україні фіксується відсутність сформованої системи цих ринкових механізмів/інструментів. Наразі важливо відмітити тільки процес її започаткування, що, своєю чергою, засвідчує відсутність активного розвитку та функціонування фінансових потоків на ринкових засадах у сфері збереження біорізноманіття та охорони природних територій України, а, отже, слабкість економічної заінтересованості у суб'єктів господарювання до здійснення екологоконструктивних і природозберігаючих заходів для зменшення або усунення навантаження на біорізноманіття.

Друге. За своїм структурним складом наявна сукупність ринкових фінансових механізмів/інструментів, пов'язаних із збереженням біорізноманіття, є вельми нечисленною, охоплюючи лише 5 позицій із існуючих 21, які визначені БІОФІНом і рекомендовані до застосування в національних фінансових політиках.

Третє. Серед діючих в Україні ринкових фінансових механізмів/інструментів, пов'язаних із збереженням біорізноманіття, найбільш поширеною і давньою є група добровільної екологічної сертифікації та стандартизації, оскільки їх застосування суб'єктами господарювання-природокористувачами надає загальну схему їх діяльності задля охорони довкілля та реагування на зміни умов довкілля в рівноважному поєднанні з соціально-економічними потребами, в тому числі завдяки досягненню фінансових переваг і переваг у функціонуванні, що можуть бути наслідком запровадження екологічно обґрунтованих альтернативних підходів, які зміцнюють позиції організації на ринку.

Четверте. У структурі наведених малочисельних ринкових фінансових механізмів/інструментів, пов'язаних із збереженням біорізноманіття в Україні, саме на фінансові механізми/інструменти формування «зеленої»

економіки припадає найбільша частка, що засвідчується наявністю таких їх трьох видів як «зелений» банкінг, «зелені» облігації, «зелене» кредитування. Водночас це свідчить про розвиток доступного та привабливого ринку «зеленого» фінансування, що сприяє узгодженню еколого-економічних інтересів персоніфікованих різнорівневих суб'єктів суспільного виробництва, інтеграції поєднаних економічних і екологічних цілей в їх діяльності.

Узагальнюючи наведені підсумкові результати аналітично-дослідницького пошуку та систематизації спектру діючих в Україні фінансових механізмів/інструментів, пов'язаних із збереженням біорізноманіття в контексті Глобальної таксономії БІОФІНУ, варто наголосити на такому.

Перше. У існуючому національному фінансовому механізмі збереження біорізноманіття та охорони природних територій вагомо переважаючою у спектрі його структурних складових є група фіскального характеру, тобто група примусових, адміністративних важелів/підойм, які певною мірою впливають на чинники втрати біорізноманіття, оскільки формують доходну частину механізму фінансування біорізноманіття ("зеленого бюджетування"). Водночас група ринкових видів цих фінансових механізмів/інструментів характеризується недорозвиненістю, виявляючи суттєвий неактивований потенціал нарощення фінансових потоків і ресурсів для збереження та сталого використання біорізноманіття.

Друге. За своїм структурним складом український фінансовий механізм збереження біорізноманіття та охорони природних територій порівняно із таким загальносвітовим фінансовим механізмом виявляється майже вполовину ідентичним глобальній таксономії притаманних йому механізмів/інструментів, охоплюючи 18 позицій із 44, які визначені БІОФІНОм і рекомендовані до застосування в національних фінансових політиках. Тож очевидними є, по-перше, не лише недостатня розвинутість вітчизняного фінансового механізму збереження біорізноманіття та охорони природних територій, особливо в частині його ринкових видів, які мають

більш стимулюючу дію щодо імплементації екологічних цілей в економічні інтереси суб'єктів господарювання, ніж фіскальні види, причому фактично за відсутності системи пільгового оподаткування, а й, по-друге, наявність потужного резерву численних механізмів/інструментів нарощення його дієвості, дотепер ще не залучених до інтенсифікації зусиль щодо “забезпечення повної інтеграції біорізноманіття та його цінностей у політику, регулювання, процеси планування та розвитку на всіх рівнях влади та в усіх секторах” [9].

Активізація розвитку та вдосконалення фінансового механізму збереження біорізноманіття та охорони природних територій України у контексті вимог і стандартів БІФОФІНу, поступово узгоджуючи всі відповідні державні та приватні заходи, а також фіскальні та фінансові потоки з цілями збереження біорізноманіття згідно з завданнями Куньмінсько-Монреальської глобальної рамкової програми збереження біорізноманіття до 2030 року, безумовно сприятимуть мобілізації та збільшенню фінансових ресурсів для впровадження природоохоронних заходів, підвищенню ефективності сталого використання біорізноманіття.

Висновки та перспективи подальших розвідок у даному напрямі.

З огляду на відсутність у вітчизняних фахових джерелах поточних аналітичних оцінок стану функціонування сучасного фінансового механізму збереження біорізноманіття та охорони природних територій України через нерозробленість його як цілісного функціонального комплексу, уперше в науковому просторі систематизовано представлено головні групи притаманних йому інструментів – фіскальну та ринкову, спираючись на чинну вітчизняну нормативно-законодавчу базу та в контексті стандартів Глобальної Програми ПРООН «Ініціатива фінансування біорізноманіття» (БІОФІНу). З таких позицій виявлено, класифіковано й детально репрезентовано структурні види ринкової групи фінансового механізму збереження біорізноманіття та охорони природних територій України.

Проведений аналітично-дослідницький пошук та систематизація діючої в Україні кожної з груп фінансового механізму збереження біорізноманіття надали змогу отримати висновки практичної значущості, спрямовані на посилення результативності їх функціонування

Водночас здійснена структурно-предметна характеристика фінансового механізму збереження біорізноманіття та охорони природних територій України надала змогу не лише розкрити потенціал нарощення фінансових потоків і ресурсів для збереження та сталого використання біорізноманіття, а й надати орієнтири для розуміння вітчизняними фахівцями недоліків цього механізму та його специфіки. Надалі це вірогідно слугуватиме теоретико-методологічним підґрунтям для опрацювання рекомендацій щодо нарощення потенціалу та дієвості механізмів/інструментів фінансування сфери збереження біорізноманіття та охорони природних територій України, а також паралельно – і підґрунтям для опрацювання пропозицій стосовно відповідного вдосконалення правового і нормативного забезпечення їх функціонування, що, своєю чергою, сприятиме підвищенню їх еколого-економічної ефективності та виконанню міжнародних зобов'язань України щодо збереження біорізноманіття.

Напрямок подальших наукових досліджень вбачається у поглибленому розкритті проблематики трансформації механізмів/інструментів фінансування сфери збереження біорізноманіття та охорони природних територій України у післявоєнний період, а також обґрунтуванні доцільності та перспектив їх імплементації у вітчизняну нормативно-правову базу задля досягнення нею адекватності цілям збереження та відновлення біологічного різноманіття.

Література

1. United Nations Development Programme (2024). The BIOFIN Workbook 2024: Finance for Nature. The Biodiversity Finance Initiative. United Nations Development Programme: New York. xi+199 p. URL:

<https://www.biofin.org/sites/default/files/content/publications/Workbook-2024-Compressed.pdf> (дата звернення: 14.11.2025).

2. United Nations Development Programme (2018). The BIOFIN Workbook 2018: Finance for Nature. The Biodiversity Finance Initiative. United Nations Development Programme: New York. xi+192 p. URL: https://www.biofin.org/sites/default/files/content/publications/BIOFIN%20Workbook%202018_0.pdf (дата звернення: 14.11.2025).

3. World Bank Group (2020, March 19). Forests for people, the planet and climate. World Bank. URL: <https://www.worldbank.org/en/news/feature/2020/03/19/forests-for-people-the-planet-and-climate> (дата звернення: 14.11.2025).

4. OECD (2019). Biodiversity: Finance and the Economic and Business Case for Action, OECD Publishing, Paris. 123 p. URL: https://www.oecd.org/en/publications/biodiversity-finance-and-the-economic-and-business-case-for-action_a3147942-en.html (дата звернення: 14.11.2025).

5. OECD (2024). Environment at a Glance in the EU Eastern Partnership Countries: Measuring Progress Towards a Green Transformation, OECD Publishing, Paris. 66 p. URL: https://www.oecd.org/en/publications/environment-at-a-glance-in-the-eu-eastern-partnership-countries_aa7c00b1-en/full-report.html (дата звернення: 14.11.2025).

6. Методологічні положення державного статистичного спостереження "Витрати на охорону навколишнього природного середовища": наказ Державної служби статистики 04 грудня 2023 року № 322. 27 с. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/norm_doc/2023/322/322.pdf (дата звернення: 14.11.2025).

7. OECD (2024). Tracking biodiversity-relevant policy instruments. URL: <https://www.oecd.org/en/data/datasets/policy-instruments-for-the-environment-pine-database.html> (дата звернення: 14.11.2025).

8. BIOFIN (2021). BIOFIN Catalogue of Finance Solutions. URL: <https://www.biofin.org/finance-solutions> (дата звернення: 14.11.2025).

9. Convention on Biological Diversity (2022). The Kunming-Montreal Global Biodiversity Framework 2030 Targets (with Guidance Notes). Target 14. URL: <https://www.cbd.int/gbf/targets> (дата звернення: 14.11.2025).

References

1. United Nations Development Programme, (2024), The BIOFIN Workbook 2024: Finance for Nature. The Biodiversity Finance Initiative, United Nations Development Programme, New York, USA, available at: <https://www.biofin.org/sites/default/files/content/publications/Workbook-2024-Compressed.pdf> (Accessed 14 Nov 2025).

2. United Nations Development Programme, (2018), The BIOFIN Workbook 2018: Finance for Nature. The Biodiversity Finance Initiative, United Nations Development Programme, New York, USA, available at: https://www.biofin.org/sites/default/files/content/publications/BIOFIN%20Workbook%202018_0.pdf (Accessed 14 Nov 2025).

3. World Bank Group, (2020), “Forests for people, the planet and climate”, available at: <https://www.worldbank.org/en/news/feature/2020/03/19/forests-for-people-the-planet-and-climate> (Accessed 14 Nov 2025).

4. OECD, (2019), Biodiversity: Finance and the Economic and Business Case for Action, OECD Publishing, Paris, available at: https://www.oecd.org/en/publications/biodiversity-finance-and-the-economic-and-business-case-for-action_a3147942-en.html (Accessed 14 Nov 2025).

5. OECD, (2024), Environment at a Glance in the EU Eastern Partnership Countries: Measuring Progress Towards a Green Transformation, OECD Publishing, Paris, available at: https://www.oecd.org/en/publications/environment-at-a-glance-in-the-eu-eastern-partnership-countries_aa7c00b1-en/full-report.html (Accessed 14 Nov 2025).

6. State Statistics Service of Ukraine (2023), Order “Methodological provisions of state statistical observation “Expenditures on environmental

protection”, available at: https://www.ukrstat.gov.ua/norm_doc/2023/322/322.pdf (Accessed 14 Nov 2025).

7. OECD, (2024), Tracking biodiversity-relevant policy instruments. available at: <https://www.oecd.org/en/data/datasets/policy-instruments-for-the-environment-pine-database.html> (Accessed 14 Nov 2025).

8. BIOFIN, (2021), “BIOFIN Catalogue of Finance Solutions”, available at: <https://www.biofin.org/finance-solutions> (Accessed 14 Nov 2025).

9. Convention on Biological Diversity (2022), “The Kunming-Montreal Global Biodiversity Framework 2030 Targets (with Guidance Notes). Target 14”, available at: <https://www.cbd.int/gbf/targets> (Accessed 14 Nov 2025).

Стаття надійшла до редакції 15.11.2025 р.